

Es pot educar només amb mínims morals? Ètica de mínims 'versus' mínima educació

Begoña Román*

Resum

En aquest article defensem la necessitat, per a una bona educació cívica, de no educar només en mínims morals. Justifiquem perquè no es pot educar només amb mínims morals i subratllem la importància dels màxims (de la fe, de les cosmovisions i de les comunitats formades al voltant d'elles). Si l'educació cívica ha de ser integral i en el respecte a la tolerància, cal assumir i conèixer les identitats així com les diferències; si aquestes queden marginades a l'àmbit del privat en una educació de mers mínims, malmeten la mateixa educació en l'ètica cívica. Concloem que les religions han estat, són i seran, importants ètiques de màxims amb les quals cal comptar en les tasques educatives i més si és un deure, com ens recorda Kant, perfeccionar-se fent felicitat al proïsme.

Paraules clau

ètica, ètica de mínims, ètica de màxims, ètica cívica, mínims cívics, religió, educació, tolerància

Recepció de l'original: 9 d'abril de 2008

Acceptació de l'article: 12 de juliol de 2008

L'objectiu d'aquest treball és doble: d'una banda, contestar raonablement la pregunta del títol sobre si es pot educar només amb mínims morals; d'altra banda, subratllar la importància i inevitabilitat dels màxims (de la fe, de les cosmovisions i de les comunitats) en l'educació, que necessàriament ha de ser integral. Tot això es concreta en l'afirmació que les religions han estat, són i seran importants ètiques de màxims amb les quals cal comptar en les tasques educatives.

Per contestar raonablement la pregunta i subratllar la inevitabilitat dels màxims, dividirem aquest escrit en quatre parts. En la primera part ens detindrem en la important qüestió dels noms, definicions i distincions que aclarim per tal d'establir un acord en els significats de les paraules que usarem. En la segona part reflexionarem sobre la distinció entre màxims i mínims, i sobre alguns problemes inherents a la relació que tenen. En la tercera part respondrem explícitament la qüestió a què obeeix aquest escrit. Acabarem amb unes conclusions de recopilació i, a partir d'unes reflexions de Kant, suggerirem unes propostes per a la salvaguarda de mínims i màxims.

La importància dels noms i de les definicions

Caldrà començar per la qüestió dels mínims morals: què són? qui ho diu? per què? Els mínims morals són els continguts de l'ètica cívica, que és laica i mínima. Les funcions assignades a aquests mínims morals són, sense ànim exhaustiu, les següents:

- a) L'orientació de la creació i derogació de l'ordenació jurídica en un Estat de dret.
- b) Possibilitar –són transcendents en terminologia kantiana– el pluralisme i la democràcia, la pau i el cosmopolitisme, ja que en depèn la convivència (més

(*) Professora agregada del Departament de Filosofia Teorètica i Pràctica de la Facultat de Filosofia de la Universitat de Barcelona. Membre del Grup d'Investigació Consolidat Ètica, Tecnologia i Futur, de la Universitat de Barcelona. Adreça electrònica: broman@ub.edu

enllà de la coexistència) pacífica (més que mera absència de guerra) de morals plurals. Els mínims morals són la intersecció, el denominador mínim comú, que han de compartir els ciutadans del món, tots els ciutadans i a tot el món.

- c) En tant que són els continguts d'una ètica cosmovisivament neutra, deixen entre parèntesi, fent una abstracció explícita, les maneres de veure el món i de viure-hi.

Continuem ara definint *educació*. Segons el diccionari de la Reial Acadèmia Espanyola educar és «desarrollar o perfeccionar las facultades intelectuales, morales y físicas del niño o del joven por medio de preceptos, ejercicios, ejemplos, etc.». D'aquesta manera podem inferir que l'educació implica guiar, encaminar o dirigir cap a l'autorealització una persona que és d'una manera però que pot ser d'una altra, amb l'ajuda d'una altra persona, directament o indirectament present. Afegirem, seguint Aristòtil, que l'autorealització exigeix desenvolupar fins al grau òptim les potències d'un mateix, i que l'educació significa un esforç per a la plenitud i un progrés integral de totes les dimensions de la persona.

Una vegada aclarit el terme, podem deduir que una mínima educació serà una educació en la qual la persona no es desenvolupa en l'autorealització, en la qual no es va buscant l'actualització òptima de les potències d'un mateix; o que desenvolupa només algunes de les dimensions d'aquest *tot integral* que és la persona. Tant en un sentit com en l'altre, un desenvolupament escàs o desproporcionat del tot –només d'una part– és una mala educació. I l'adjectiu *dolenta* és axiològic, perquè no permet l'actualització, perquè no dirigeix ni aconsegueix l'objectiu fonamental de la plenitud vital que és l'autorealització. Per explicar millor tot el que ens proposem, és necessari aclarir la relació que hi ha d'haver entre mínims i màxims.

La relació entre mínims i màxims morals: històries de malentesos

L'ètica civil o mínima¹ és la reflexió filosòfica sobre els criteris que possibiliten la convivència pacífica de ciutadans amb diferents morals. Aquesta ètica posa en relleu allò que hi ha de comú en les diferents morals. En efecte, hi ha trets comuns, ja que, per començar, les diferents morals coincideixen a ser adhesions personals des de les quals es pretén orientar l'*actuació humana*.

L'ètica civil és una ètica *mínima* perquè no dicta *totes* les normes que s'han de seguir, sinó només –és una *només* de modèstia, no pas de falta d'importància– aquelles normes exigibles a tots els ciutadans per crear una convivència humana, és a dir, la pròpia d'una societat que respecta els éssers humans.

Ja que aquesta convivència només és possible en un context de justícia –donar a cadascú el que li correspon de dret–, l'ètica civil també es denomina *ètica de la justícia*; i com que la justícia és un *deure exigible* a tothom, resulta que l'ètica mínima o civil és una ètica *deontològica*, aquella que, com que parteix de deures, promulgarà com a contingut essencial els anomenats drets humans, béns indispensables, primaris i prioritaris, per poder viure dignament.

(1) Potser el nom no és apropiat si se'l contraposa a la possibilitat que hi hagi una ètica incivil o no civilitzada, la qual cosa, evidentment, és un absurd; només es tracta d'un adjectiu especificatiu que concreta el camp d'acció sobre el qual aquest tipus d'ètica reflexiona (Galindo, 1993, pp. 27-28.).

L'ètica civil o mínima parla del correcte i just però sense esgotar el tema del bo, d'allò que planifica l'ésser humà, és a dir, de la felicitat. L'ètica de màxims, en canvi, és la reflexió filosòfica sobre els criteris que, una vegada garantida la convivència dels ciutadans, propugna un determinat estil de vida bona, de vida feliç; «bo» és més que «correcte», «just» o «degut», és una cosa desitjada com a font de satisfacció personal. El degut és allò que, per pura coherència amb les condicions de possibilitat de tot voler, no podem deixar de desitjar; desig necessari però no suficient. Però el desig de felicitat no el viu com a plenament *satisfactori* perquè, seguint l'etimologia, no *fa prou*.

Tanmateix, tota ètica de màxims ho és, alhora, de mínims, ja que una felicitat injusta és un absurd moral —una contradicció ètica²—, ja que la felicitat, per definició, és vida bona. Però més enllà dels mínims de justícia, més enllà de la convivència, s'aposta per una concepció determinada de la felicitat, es duen a terme opcions concretes en nom d'una vida *plena*. Per aquest motiu també es denomina a les ètiques de màxims *ètiques eudaimonistes* o, com que la felicitat és la finalitat que tot ésser humà desitja, *ètiques de finalitats, teleològiques*; la diferència entre les diverses ètiques de màxims estarà en el contingut de la felicitat —autoperfecció, salvació, plaer, utilitat social, etc.

En efecte, més enllà del *fonament* estrictament racional propi de l'ètica civil mínima, l'ètica de màxims comporta una *justificació laica* o religiosa. Tal justificació de l'ètica de màxims assumeix, com a part racional seva, el fonament de l'ètica mínima o civil, però va, més enllà de la raó, a arguments d'un altre tipus, la força de convicció dels quals rau en motius de tipus més personal que estrictament racional. L'esmentada justificació va més enllà de la raó però mai hi va en contra, tret que renegui del seu caràcter ètic, i és una justificació clarament dependent de les cultures i de la narració biogràfica de les persones.

Els màxims comporten l'adhesió al conjunt de criteris, codis i judicis pels quals les persones orienten o pretenen orientar la seva actuació concreta una vegada feta l'opció per un estil de vida bona o feliç. Des dels màxims es *convida i aconsella* (encara que no es limiti a això, ja que una vegada assumida la invitació i el consell exigeix determinades obligacions) a, des de l'experiència viscuda i transmesa, seguir els seus preceptes.

No és estrany, doncs, que els mínims siguin fruit d'una secularització dels màxims, que són en la seva gran majoria religiosos, però no pas tots³. No és estrany, si ho diem més explícitament, que a Occident els mínims sonin com un cristianisme secularitzat perquè, en la seva genealogia, hi apunten. Però no se'n pot concloure que aquesta és una altra de les astúcies de la raó judeocristiana per seguir amb el colonialisme moral de tota la vida: es tracta, senzillament, que en tot màxim que realment es preï i ho sigui, hi ha un mínim moral; també, és clar, en el cristianisme.

Si relacionem les afirmacions anteriors, podem extreure les conclusions següents:

-
- (2) És una contradicció no *de facto*, ja que es pot ser feliç en la immoralitat, sinó de *iure*, en tant que no és legítima una felicitat generadora d'injustícia, per exemple.
 - (3) El marxisme, el laïcisme i l'ecologisme, per citar tres exemples, són opcions de fe, d'un determinat tipus de fe, i són cosmovisions: opten per un sentit, per una manera de veure i viure i a la terra sense apel·lar a cap tipus de transcendència.

1. Tota moral de màxims que, més enllà de la seva justificació històrica, es legítimi en els mínims morals és, per aquest motiu, correcta; no ocorre el mateix si l'única justificació que es pugui oferir d'una moral de màxims determinada és només l'apel·lació a l'autoritat d'un líder, de la història o de la tradició, ja que seria una moral immoral per il·legítima, per infundada.
2. L'ètica és, fonamentalment, moral pensada, i el que a tots ens interessa és la moral autènticament viscuda amb autonomia, convicció i responsabilitat, manifestada en usos i costums (*mores*), i arrelada en el caràcter (*ethos*). L'ètica cívica no pot renegar de la finalitat de la seva reflexió: forjar caràcters personals fruit d'hàbits lliurement escollits. Però quan els limitem als mínims ens quedem, la major part de les vegades, en la moral pensada, necessària, però –ja ho hem dit– insuficient.

Ara bé: ¿Quins són els mínims, qui ho diu, per què, com podem saber que són mínims i no màxims? ¿És tan clara la frontera entre un àmbit i un altre? ¿És tan clara la frontera entre la justificació (raons del cor, biogràfiques) i la legitimació estrictament racional? ¿És tan clara la frontera entre el racional i el raonable? Certament, és que no és tan clara, però sí que es pot i s'ha d'aclarir. És per això que es diu que els mínims són estrictament racionals, són condicions de possibilitat d'altres opcions, perquè no són ells mateixos una opció, sinó la condició de possibilitat de les opcions: no hi ha alternativa; la contrària és contradictòria; són irrefutables.

Tanmateix es descobreixen, es troben en l'encontre discrepant, en el diàleg entre els màxims dels *diferents ciutadans, ja que són ells que descobreixen els mínims*; és a dir, els mínims es descobreixen quan els màxims discrepen. És en entrar en contacte amb els màxims dels altres i comprovar el que intersecciona i el que no, el que hauria d'interseccionar i el que no, perquè encara que no sigui compartit no és contradictori, quan descobrim i enriqueixem els mínims.

És precisament aquest encontre discrepant dialògic el que permet la regeneració moral: hem de recuperar la idea que les societats convencionals, amb clares referències culturals i amb consensos morals explícits, són les que permeten la seguretat, la participació, la deliberació i l'acollida, claus per a la forja de l'autonomia i del caràcter, fonament i objectiu de la dignitat i l'ètica.

En efecte, la vertadera autonomia és postconvencional, supera la seva tradició i la regenera, transforma i recrea. Serà fonamental, llavors, aconseguir un equilibri entre les tradicions d'ahir i les noves propostes d'avui per –des d'aquestes tradicions– anar més enllà en el repte de la convivència de les diferents morals. Ambdós, mínims i màxims, són imprescindibles en aquesta regeneració moral, d'ampliació de mínims i de purificació de màxims, de posada al dia i posada al punt de les morals de màxims.

Ambdós, mínims i màxims, *són en el temps*, es regeneren, i ambdós tenen dues parts. Una part és estàtica, roman idèntica al llarg del temps i per això la fa reconeixible, identificable en la seva essència, en la seva identitat. Però ambdós, mínims i màxims, tenen una altra part dinàmica: els mínims han de millorar la seva fonamentació i la seva formulació, canvien les jerarquies entre els drets, reivindiquen nous drets; i els màxims es desprenen de llasts, de prejudicis, demanen perdó per episodis inquisitorials, o doctrinaris, i rectifiquen i redescobreixen la seva essència.

Així doncs, els mínims s'alimenten dels màxims i els màxims han de purificar-se des dels mínims (Cortina, 2001, p. 117), però ambdós són viscuts com un tot. Per dir-

ho d'alguna manera, van existencialment lligats com un tot. Només el pluralisme ens permet distingir-los en un aprofundiment i regeneració d'ambdós. Que els màxims alimenten els mínims i aquests, al seu torn, hagin de purificar aquells comporta tres conseqüències destacables:

1. Si els mínims permeten la regeneració dels màxims, la seva posada al dia, i l'estar a l'altura dels temps, els col·lectius plurals a l'Església catòlica d'avui han de saber aprofitar la riquesa que el pluralisme comporta, també al seu si.
2. Si els màxims alimenten els mínims, no es pot educar sense fe, sense comunitats de pertinença i compactades per consensos en referents felicitants, en projectes de futur, en cosmovisions. No es pot educar des de cap lloc en concret.
3. Els mínims busquen el consens legítim –no només el fàctic– que possibilita la convivència al món, i l'existència mateixa del món, si tenim en compte l'ètica del medi ambient i, entre d'altres, les advertències de Hans Jonas. Els màxims ofereixen una identitat al món, un sentit per viure-hi, i fins i tot, per alguns, també per a més enllà del món. Per això els consensos fàctics dels màxims no són només de mínims, ja que els màxims poden ser d'una altra manera, altres consensos: hi ha alternativa.

La resposta a la pregunta: es pot educar només amb mínims morals?

Així doncs, la resposta a la pregunta sobre la qual reflexionàvem és no: no es pot educar només amb mínims morals. Les nostres raons d'aquest *no*, es basen en dos vessants diferents. El primer vessant al·ludeix al fet que no es pot educar *només* amb mínims perquè tota educació és completa; engloba en un mateix tot compacte mínims i màxims. El segon vessant al·ludeix al supòsit que algú ens objectés que ell, *només* amb els mínims, ja educa. La nostra rèplica podria consistir en una doble resposta: o bé en contestar que no *educa*, sinó que *adoctrina*, ja que, ideològicament, *emmascara* la seva oferta de màxims; o bé, si ho exposem més senzillament, podríem argüir que està semieducant, perquè s'absté d'orientar la recerca de resposta a qüestions importants de sentit i de vida. Però quant als efectes o resultats, tant la semieducació com l'adoctrinament, són *mala* educació. Per tant, no es pot educar només amb mínims morals, perquè això seria una mínima educació, és a dir, una mala educació.

Per tot això, un cop fets aquests aclariments, ja estem en condicions de poder afirmar que una mínima educació, una educació ara basada només en mínims, serà una mala educació, perquè si pretenem educar només amb mínims morals, amb raons estrictament racionals, però deixant al marge l'altre, el raonable, en nom d'una neutralitat cosmovisiva, tindrem persones civilitzades, corteses, cosmopolites, no conflictives, però alhora sense idiosincràsia, sense arrels, sense personalitat, una mica desorientades. En una situació així garantiríem l'homogeneïtat, la mediocritat, perquè l'excel·lència reclama context, arrels i vocació; i no perquè els mínims morals siguin *necessaris* –que ho són– la nostra crítica és que no són *suficients*.

Els màxims morals són opcions felicitants, cosmovisives, comunitàries, ofereixen raons per viure al món, d'una determinada manera. Deia Hume que *reasons to live are reasons to believe*. Quines raons deuen tenir per viure, quines raons (raons del cor, raonables) són les que tenen per creure si en qüestió de creences, l'educació, prenent fer-los un favor, no els fa cap favor en privar-los d'orientació, deixant-los sense guia i sense pauta.

En conclusió: Es pot educar només amb mínims morals? No: ni es pot ni, tampoc no és desitjable. No es pot perquè els vivim, els màxims i els mínims, en l'educació,

com un tot on hi ha, al mateix temps, cosmopolitisme i felicitat arrelades en el context, fe i raó, civisme i projecte. I tampoc no es pot perquè seria pseudoeducació, no educació per a la plenitud, per al desenvolupament o perfeccionament de les facultats intel·lectuals, morals, físiques, espirituals.

Però tampoc no és desitjable una educació mínima, de *només* mínims cosmovisivament neutres, perquè se'n seguiria una sèrie de conseqüències dolentes (des dels mínims i els màxims), indesitjables. Vegem-ne algunes:

a) La falsa tolerància

Si no hi ha raons per respectar –perquè, quan ja hem acceptat uns mínims, tots són respectables i igualment respectables (Arteta, 2003)– es va generant un respecte *negatiu*, per mera *indiferència*, però no el respecte *actiu del reconeixement*, de l'interès per conèixer l'altre. La indiferència acampa, llavors, i en aquest clima es fomenta una falsa tolerància molt danyosa per a l'ideal propi dels mínims. L'*indiferentisme* acaba relegant els màxims a la privacitat, gairebé a l'obscurantisme, i a la sospita d'adoctrinament cada vegada que es pretengui mostrar-los en públic. Avui en dia hi ha molt d'això en l'àmbit de les qüestions religioses i el de l'educació *en/de* la religió.

b) El relativisme

Quan ja hem acceptat uns mínims, si tot val, i tot val igual, el relativisme ho justifica tot i totes les fes; es difuminen així la frontera entre sectes i religió, i entre ètica i estètica, i el Dret és el que acaba dictant el que es pot fer i el que no es pot fer. Però l'excessiva juridificació de la vida quotidiana comporta la mort de l'ètica, de la religió, i *de l'educació*. N'hi ha prou llavors de tenir por de les lleis, o de ser prou astut per no caure en il·legalitats o, senzillament, prou astut per no ser agafat. Tot això no és vida digna, ni bona, ni humana: és supervivència i/o picardia.

c) El preferentisme

Si tot és respectable, tolerable; si totes les opcions són igualment vàlides, el criteri per escollir són les ganes i els seus vaivens: que cadascú esculli la seva vida, i la seva religió al gran supermercat moral, doncs; en darrer terme, totes les ètiques de màxims, igual que totes les religions, adoctrinen, i obeeixen a corporativismes o a comunitarismes sectaris.

d) La idiotesa moral

Si les úniques raons morals que s'esgrimeixen en una educació fossin només de mínims, els grans temes del sentit (el dolor, la injustícia, la mort, etc.) acaben esdevenint tabú, perquè parlar d'això significarà opinar i, si és en educació, adoctrinar. Segons sembla, el millor és no parlar i, amb freqüència, no es parla per un malentès respecte als màxims.

El problema és quan les persones es troben davant de situacions de «qüestionament de sentit», situacions existencials peculiars però clau en el desenvolupament d'una persona, de la seva identitat, del seu lloc al món, sense tenir habilitats, capacitat per afrontar-les, superar-les, o viure amb les esmentades situacions. Una educació que genera tabú –ho saben les generacions sotmeses a adoctrinament en temps dictatorials– no guia i, per tant, acaba portant a excessos o defectes, però no al terme mig entre els dos extrems viciosos, que és l'excel·lència de què ens va parlar Aristòtil.

Si les qüestions importants de l'espiritualitat en general, i de la religiositat en concret, queden al marge de l'educació *pública*, sense cap tipus de control crític, públic, i de qualitat en els continguts, ¿no estarem generant idiotes morals perquè no saben el que és una raó moral com a diferent d'un altre tipus de motius o raons?

Totes aquestes conseqüències són perilloses per a la societat plural, la democràcia i el cosmopolitisme mateix: no és aquesta gestió dels màxims la millor base per defensar el que es pretén defensar des dels mínims mateixos. El pitjor favor que es pot fer a l'ètica de mínims és descontextualitzar-la i desvincular-la de les seves fonts d'alimentació, que són els màxims. Quan els desvinculem sotmetem els màxims a un procés d'ideologització més pervers encara. Permetem, en nom del cosmopolitisme, del desinterès pel felicitant, i de la neutralitat cosmovisiva, un *laïcisme ideologitzant*. És conegut a bastament que és més sospitosos aquell que ve amb pretensions desinteressades i de neutralitat, que aquell que ens mostra les seves cartes clar i net i confessa, des d'un *bon* començament, on és i on vol anar: aquest, en situar-se, ens situa, i ens orienta a la capacitat crítica sense aixecar llavors sospites *infundades*.

Si explicitar des d'on parlem és vist com un exercici d'adoctrinament –en nom de persuadir i convertir-lo en un dels nostres–, una actitud com aquesta implica ja una gran falta de confiança en els màxims: en la seva capacitat de convicció, en l'honestat de les persones que els professen i en la capacitat de les altres persones, en sentir diferents discursos convincents, de sospesar quin és millor per a ells i, raonablement, escollir la seva opció. Dit planerament: educar en religió és diferent que adoctrinar o imposar. Sens dubte hi ha precedents que avalen l'esmentada sospita, però la inducció empírica, ja se sap, és la majoria de les vegades incompleta: les experiències d'ahir no defineixen necessàriament les d'avui, *desmentir aquesta expectativa respecte de l'educació religiosa és un gran repte per a totes les religions* i el diàleg interreligiós pot ser molt fructífer en aquest terreny.

Propostes per a la salvaguarda de mínims i màxims: reflexions des de Kant

Deia Kant que les finalitats-deures, és a dir, els propòsits morals que tots hem de perseguir, són l'autoperfecció moral i la felicitat del proïsme, i feia broma sobre l'ordre alterat amb què alguns els pretenien complir quan exigien al proïsme l'autoperfeccionament per a la felicitat d'un mateix. Fer feliços els altres significa conèixer les seves finalitats, els seus màxims, i coadjuvar al seu assoliment. Però si fer feliços els altres és un deure però no sabem res dels seus màxims, i no és important, segons sembla, conèixer-los, perquè és una opció contingent, un deure fonamental quedarà incomplet; i amb ell, també el de l'autoperfeccionament.

També ens recorda Kant que el bé suprem és la síntesi de felicitat i moralitat, però que el món millor de justícia i felicitat no serà possible sense postular Déu. L'acceptació de la finitud de la raó i la conversió del cor s'eduquen, no els podem deixar als vaivens de les experiències contingents. Quan suplantem la veritat per l'experiència ens queda un concepte molt pobre de món i del sentit del món, a part de molt trist i sense consol.

La resposta a la pregunta que ens fèiem a l'inici d'aquesta reflexió és que no, no es pot ni fàcticament ni legítimament educar *només* amb mínims morals. L'educació requereix exemples, referències i referents, acollida, testimonis, paradigmes; requereix transparència, guia, amor, vocació i allà no estan mai sols, els mínims.

En nom de la claredat i amb ànim de recopilar enumeraré les conclusions que he pretès demostrar en aquest treball:

1. No es pot fàcticament educar només en mínims morals perquè per *educació* entenem la guia que s'ofereix a una persona perquè pugui ser ella mateixa, i arribar a pensar per si mateixa; cosa que no ocurrerà si, en determinades qüestions importants, qüestions de sentit, d'autorealització personal, de forja de *l'ethos*, no hi entrem, fem una estranya *epok-hé*, i ens abstenim d'oferir una guia, orientacions, en nom de no sé quin malentès respecte a la llibertat personal.
2. D'aquesta manera, si de fet eduquem només amb mínims morals, eduquem malament, i deixem *sol* qui és educat davant de la multitud d'ofertes morals de màxims sense cap criteri sobre quina és *més* recomanable.
3. Quan actuem així, acabem, *de facto*, igualant totes les ofertes, embocant a qui eduquem al relativisme, a l'esteticisme i al vaivé de les preferències. D'allà surten consumidors, però no lliurepensadors, surten, sense gaire esforç educatiu, temperaments, però no ajudem la persona a ser ella mateixa, sinó a ser el que el vaivé d'impactes del supermercat de màxims morals i les experiències la inclinin a ser.
4. Tampoc des de la legitimitat no es pot educar només amb mínims, i això per dues raons:
 - Perquè quan eduquem, eduquem amb tot, amb conviccions i responsabilitat, amb projectes de felicitat i de justícia, i només en l'encontre amb l'altre trobem les qüestions de màxims, allò que permet alternativa felicitant però que concorda en els mínims de justícia. En societats moralment plurals, educar en el respecte ha de ser un deure exigible a tothom, és una qüestió de mínims. Però difícilment es respectarà algú, i es coneixerà la pròpia idiosincràsia, si el que ens distingeix és el que ens identifica com a identitats *originals*.
 - Perquè quan pretenem quedar-nos només amb els mínims, de forma emmascarada, ideològicament, colem gols de màxims com si fossin mínims. Perquè què és un mínim no és una cosa ni tan clara, ni tan delimitada, ni tan estàtica, ni tan consensuada. El que sí que és cert és que no ofereix alternativa: si quan proposem una opció alternativa pressuposem la que volem superar, incorrem en contradicció performativa, com dirien els dialògics Habermas i Apel.
5. En els últims temps assistim a un debat sobre l'educació que s'ha d'oferir en una escola pública i la discussió concerneix –però no només això– el lloc que l'ensenyament de les religions hi ha de tenir. Caldrà fer un esforç per tornar respectables els màxims; i això reclama, com a mínim, tres reflexions:
 - No es respecten els màxims quan se'ls condemna a l'obscurantisme *del privat*, o si més no, a etapes dogmàtiques que la Il·lustració hauria de superar.
 - No es poden respectar opcions que ja no són ètiques, ni per tant, de màxims, si no preveuen el valor de l'alternativa. Això significa que els mínims estan ja en els màxims i es descobreixen com a tals mínims en l'encontre amb l'altre i amb altres màxims, a partir de, precisament, allò que no és diferent: l'opció mateixa.
 - Si l'educació de màxims ha de fer un esforç per guanyar credibilitat, el que separa l'educació de l'adoctrinament és la incorporació de la discrepància al seu si, la defensa del pluralisme com a valor; i això no només per guanyar-se el beneplàcit del respecte cívic que la faria competir amb altres ofertes igualment de màxims però diferents, sinó per una raó més «interessada»: perquè les pròpies tradicions morals no s'escapen de la infrangible llei del temps.

Les tradicions morals, com els paradigmes científics de Kuhn, es juguen la permanència –i amb això la capacitat d'orientar la presa de decisions i la forja de caràcters, de personalitats– en la seva capacitat per estar a l'altura dels temps, en la seva capa-

citat de renovar-se, de regenerar-se i recrear-se, fidels a la seva essència però sabent-la distingir de mers límits empírics i històrics.

No s'ha de descuidar, d'altra banda, que els mínims morals no són només aquells consensos fàctics ja adquirits; també haurien de ser els mínims els qui ajudessin a buscar solucions compartides, perquè els problemes són comuns. Si pretenem, com fins ara la majoria de les vegades, oferir totes les propostes des dels màxims, descoïntem que no vivim en un món monocultural, augmentarem els problemes, perquè tindrem, davant d'un mateix problema una multitud de solucions; la qual cosa no és del tot dolenta, però sí que pot augmentar el problema si ara no ens posem d'acord en les solucions. Pretendre donar les respostes des dels mínims té més capacitat de trobar consens que fer-ho al revés.

No només de pa viu l'home; la dieta del pa sol seria suficient per a la supervivència, no ens moriríem de gana, però no seria gran el vigor de l'ésser humà, ni magnífics els seus fets. El civisme ens permet l'absència de guerra, però la pau, com a respecte i tolerància actius vol, més enllà del desencontre o del no encontre, encontres fructífers. I aquesta tolerància activa, de respectar pel dret a la llibertat de culte, que una persona faci opcions religioses diferents a les pròpies, és tot un repte educatiu de primer ordre.

En la nostra tradició occidental les religions, en general, i el cristianisme, en particular, han donat clares mostres de la seva capacitat de regenerar-se, de posar-se al dia, i fins i tot, encara que una mica tard, de demanar perdó. És d'esperar, és desitjable, que també en aquests combats de guanyar-se el respecte al fòrum públic, vagi al davant en el testimoni.

Referències

- Arteta, A. (2003) «Verdadera y falsa tolerancia», a Peña Echevarría, F. J.; Cortina Orts, A. *Ètica para la sociedad civil*, Valladolid, Universidad de Valladolid, pp. 175-200.
- Cortina, A. (1995) *Ètica civil y Religión*. Madrid, PPC.
- (2001) *Contracte i aliança. Ètica, política i religió*. Barcelona, Editorial Cruïlla.
- Galindo, A. [coord.] (1993) *La pregunta por la Ètica*. Salamanca, Universidad de Salamanca.
- Kant, I. (1985) *Crítica de la razón práctica*. Madrid, Espasa-Calpe [traducció de M. García Morente i E. Miñana].
- (1989) *La Metafísica de las costumbres*. Madrid, Tecnos [traducció d'A. Cortina].
- (1986) *La religión dentro de los límites de la mera razón*. Madrid, Alianza editorial [traducció de F. Martínez Marzoa].
- (1983) *La fundamentación de la metafísica de las costumbres*. Madrid, Espasa-Calpe [traducció de M. García Morente].
- Küng, H. (2006) *Proyecto de una ética mundial*. Madrid, Trotta.
- Küng, H.; Kuscher, J (1994) *Hacia una ética mundial*. Madrid, Trotta
- Martínez Navarro, E. (2005) *Ètica y fe cristiana en un mundo plural*. Madrid, PPC.
- Rodríguez Duplà, L (1996) «Crítica a la ética civil». *Diálogo Filosófico*, 35, pp. 217-228.

¿Se puede educar sólo con mínimos morales? Ética de mínimos versus mínima educación

Resumen: En este artículo defendemos la necesidad, para una buena educación cívica, de no educar sólo en mínimos morales. Justificamos porqué no se puede educar sólo con mínimos morales y subrayamos la importancia de los máximos (de la fe, de las cosmovisiones y de las comunidades alrededor de ellas formadas). Si la educación cívica ha de ser integral y en el respeto a la tolerancia, cabe asumir y conocer las identidades así como las diferencias; mas si éstas quedan marginadas al ámbito de lo privado en una educación de meros mínimos, flaco favor hacemos a la educación en la ética cívica. Concluimos que las religiones han sido, son y serán, importantes éticas de máximos con las que hay que contar en las tareas educativas y más si es un deber, como nos recuerda Kant, perfeccionarse haciendo feliz al prójimo.

Palabras clave: ética, ética de mínimos, ética de máximos, ética cívica, mínimos cívicos, religión, educación, tolerancia

Peut-on éduquer avec seulement des minimums moraux ? Éthique de minimums versus éducation minimale

Résumé : Dans cet article, nous défendons la nécessité, pour une bonne éducation civique, de ne pas éduquer uniquement avec des minimums moraux. Nous expliquons et nous justifions pourquoi il n'est pas possible d'éduquer seulement avec des minimums moraux, et nous soulignons l'importance des maximums (de la foi, des cosmovisions ainsi que des communautés qui se forment autour d'elles). Si l'éducation civique doit être intégrale et enseignée dans le respect de la tolérance, il faut assumer et reconnaître les identités ainsi que les différences ; plus encore, si celles-ci sont marginalisées dans le domaine du privé dans une éducation de simples minimums, elles détériorent l'éducation elle-même dans l'éthique civique. Nous concluons que les religions ont été, sont et seront, d'importantes éthiques de maximums avec lesquelles il faut compter dans les tâches éducatives et plus encore si c'est un devoir, comme le rappelle Kant, de se perfectionner en rendant son prochain heureux.

Mots-clés : éthique, éthique de minimums, éthique de maximums, éthique civique, minimums civiques, religion, éducation, tolérance

Can education work with minimalist ethics? Minimalist Ethics v. Minimal Education

Abstract: In this article, we defend that a good civic education requires educating beyond mere ethical minimums. We argue against education based on minimalist ethics and underscore the importance of maximalist standpoints (e.g., religions, world-views, and the communities built around them). If civic education must be comprehensive and promote tolerance, then identities and differences must also be assumed and understood. If they are shoved aside in a educational approach focused on minimalist ethics, however, the civic ethics of that education risk being undone. We conclude that religions have provided, provide and will provide maximalist ethics which need to be drawn on in the task of education and more so if its duty, as Kant reminds us, is to pursue perfection by making our fellow human beings happy.

Keywords: ethics, minimalist ethics, maximalist ethics, civic ethics, religion, education, tolerance